
ODPRTO OGNJIŠČE V PLANŠARSKI KOČI NA PREHODNEM ALPSKO - PANONSKEM OZEMLJU

Tone Cevc

105

IZVLEČEK

Avtor osvetljuje v svojem prispevku tip odprtega ognjišča iz konca prve polovice 20. stoletja v pastirskih kočah na Veliki planini v Kamniških Alpah. To ognjišče kaže značilnosti prehodnega ozemlja med Alpami in Panonsko nižino, kjer se srečujeta dva različna načina kuhanja: na odprtem ognjišču in v peči.

ABSTRACT

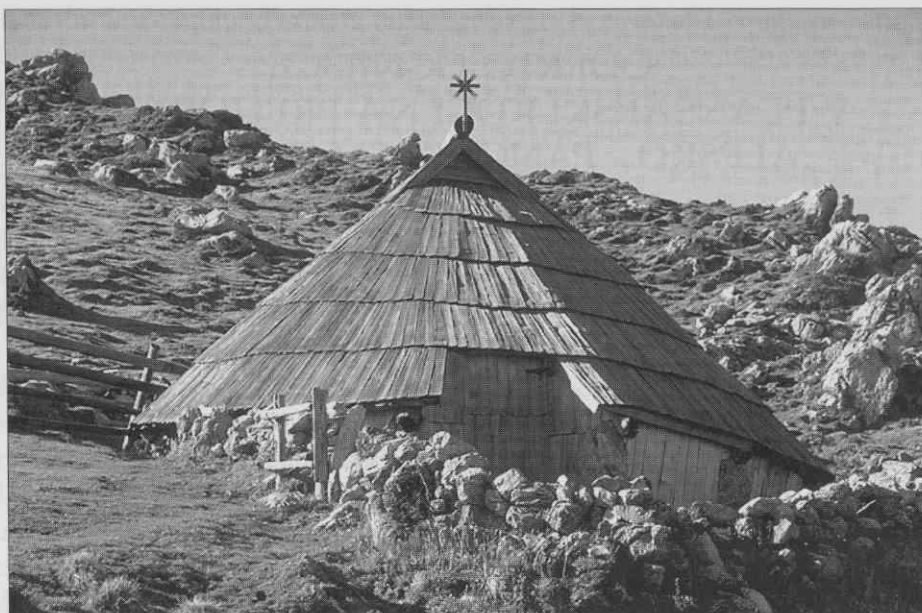
The article discusses the type of open fireplace dating from the first half of the 20th century in shepherds' huts on Velika Planina in the Kamnik Alps. The fireplace is characteristic of the transitional region between the Alps and the Pannonian plain, where two different ways of cooking meet: on an open fireplace and in an oven.

Z naselitvijo Slovanov v 6. stoletju v vzhodnih Alpah in panonskem obrobju¹ se je začel na tem občutljivem prehodnem ozemlju proces stapljanja romanizirane staroselske kulture s kulturo, ki so jo prinašali s seboj v več naselitvenih tokovih slovanski naseljenci. Antična kontinuiteta je morda najboljše izpričana v planinski živinoreji,² kar kažejo še dandanes pastirske koče in zavetišča, ki so vabljive priče razvoja stavbarstva.³ Čeprav so zrasle pastirske koče v pogojih alpskega sveta, je vendar očitno, da so na njihov stavbni razvoj vplivale, zlasti v začetnih stopnjah njihovega razvoja, tudi kulture zunaj alpskega ozemlja. To trditev podpirajo, na primer, raziskave ovalne velikoplaninske planšarske koče - "bajte",

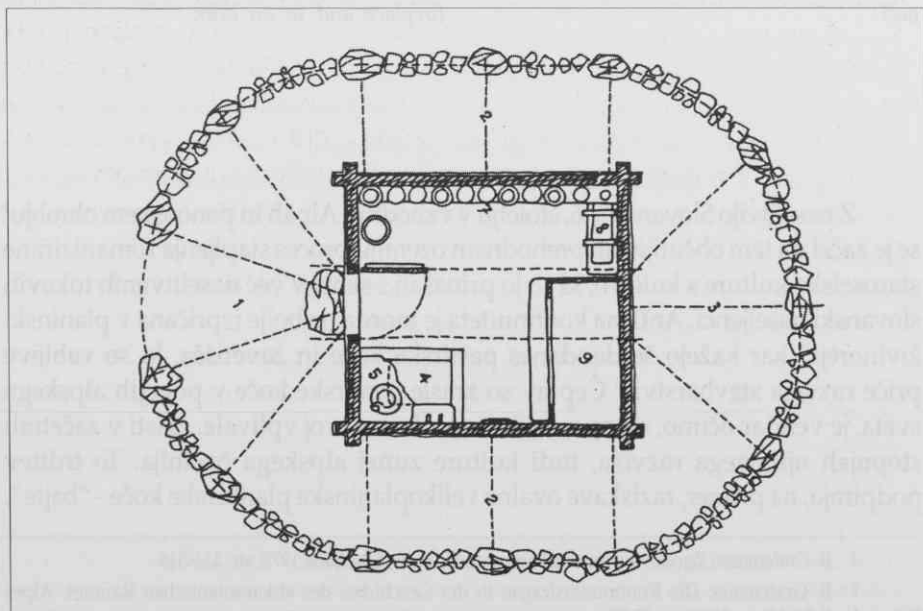
¹ B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda*, 1. zv., Ljubljana 1978, str. 234-316.

² B. Grafenauer, *Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes, Alpes Orientales* 5, Ljubljana 1969, str. 55-79.

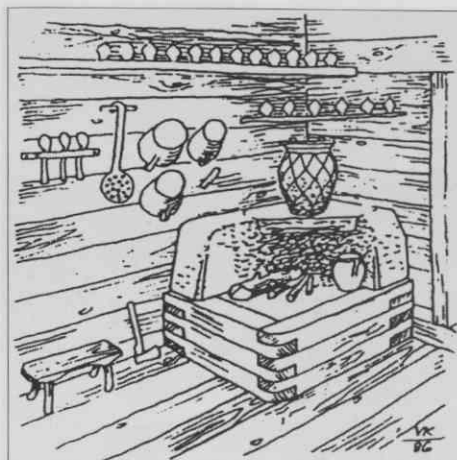
³ B. Schier, *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*, 2. erweiterte Auflage, Göttingen 1966, 138; Gustav Ränk, *Die Bauernhausformen im baltischen Raum*, Würzburg 1962, 12 sl.; J. R. Bünker, *Windische Fluren und Bauernhäuser im Gailtal in Kärnten*, Mitt. der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. XXXV, Separatabdruck, Wien 1905, str. 37; R. Ložar, *Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja*, v: *Etnolog* 15, 1944, str. 70-88.

Sl. 1: Ovalna pastirska koča na Veliki planini (1550 m) v Kamniških Alpah (foto F. Stele, 1996). ♦ Oval shepherd's hut on Velika planina (1550 m) in the Kamnik Alps (photo F. Stele, 1996). ♦ Chalet ovale d'alpage à Velika planina (1550 m) dans les Alpes de Kamnik (photo F. Stele, 1996).

Sl. 2: Tloris Preskarjeve bajte na Veliki planini. V sredini pastirjeva izba, okrog nje lopa za živino (risal Vlasto Kopač). ♦ Ground plan of the Preskar hut on Velika planina. The shepherd's living quarters are in the centre and are surrounded by the cattle shelter (drawing Vlasto Kopač). ♦ Plan horizontal du chalet de Preskar à Velika planina avec la pièce de berger au milieu et l'étable autour d'elle (dessin Vlasto Kopač).

Sl. 3: Odrpno ognjišče v Preskarjevi bajti (risal Vlasto Kopač). ♦ Open fireplace in the Preskar hut (drawing Vlasto Kopač). ♦ Foyer ouvert dans le chalet de Preskar (dessin Vlasto Kopač).

katere razvojno podobo so že poskušale osvetliti posebne študije,⁴ ki pa se niso lotevale nadrobnejše obravnave odprtega ognjišča v njej. To ognjišče razkriva namreč nekatere posebnosti, po katerih se razločujejo od ognjišč v planšarskih kočah v Julijskih in Karnijskih Alpah ter v Karavankah. Vzroke razhajanj bi rad osvetlil s pričujočim prispevkom.

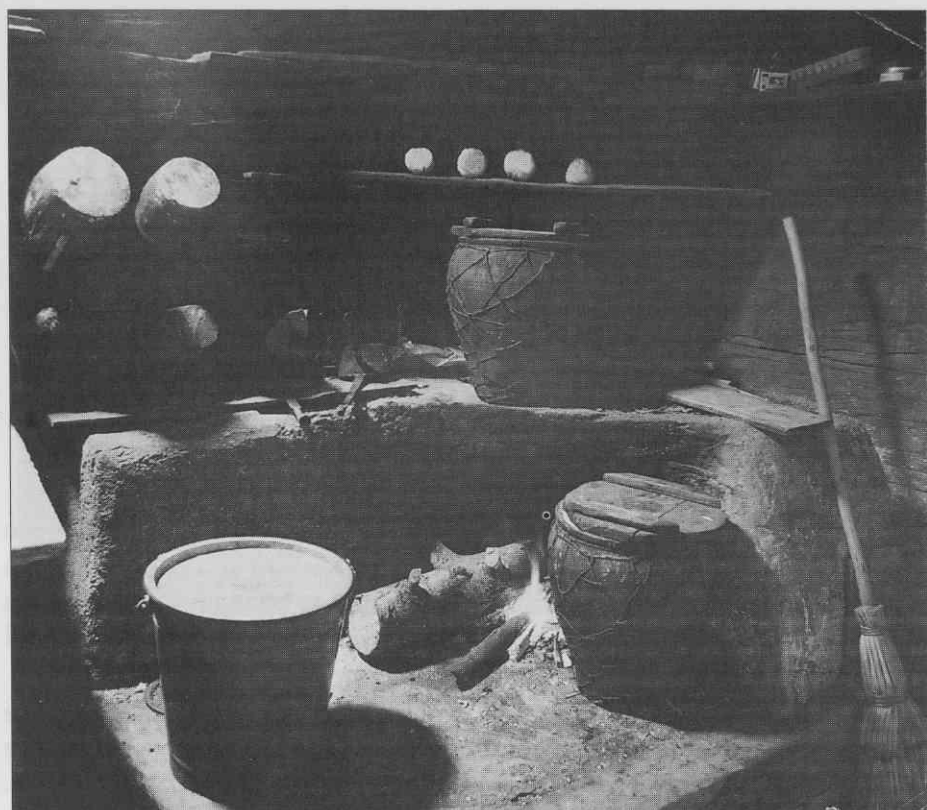
Ovalna bajta z Velike planine (1550 m) v Kamniško - Savinjskih Alpah je že razmeroma zgodaj pritegnila pozornost raziskovalcev zaradi svoje nenavadne ovalne zunanje oblike, ki pa skriva v notranjosti pravokotno pastirjevo izbo. Razčlenitev stavbne razvojne poti je pokazala, da segajo začetki njene stavbne zgodovine morda še v prazgodovinski čas, njeno razvojno pot pa so zaznamovale spremembe tlorisa in tudi notranjščine.⁵ Očitno je doživelo razvoj tudi ognjišče; starejše je bilo morda podobno ognjiščem v sredozemskem in zahodnoevropskem prostoru,⁶ sedanje pa naj bi bilo dozorelo v posebnih razmerah na ozemlju, kjer prehaja alpsko kulturno območje v panonsko. Ker ni v ovalni bajti mikavno samo ognjišče, ampak tudi stavba kot celota, naj jo predstavim takšno, kot jo je opisal arhitekt Vlasto Kopač:

“Stara ‘velikoplaninska bajta’ je, na kratko povedano, enocelična dimnica, zgrajena iz okroglih brun, približno dveh sežnjev v kvadrat, brez stropa, podnic in brez oken. Stoji na dvignjenem, suho zidanem kamnitnem podstavku. Odrpno ognjišče je v desnem ali v levem kotu za vrati, na stranski steni so police za

⁴ T. Cevc, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, Ljubljana 1984 (Zusammenfassung); T. Cevc, Nastanek in razvoj pastirskega stanu na Veliki planini nad Kamnikom - (Entstehung und Entwicklung der Sennhütte auf der Velika planina bei Kamnik. Zusammenfassung), Kamniški zbornik 11, 1967, 47-86; T. Cevc, Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütte in den Kamniker Alpen, v: Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, str. 125-138; T. Cevc, Velika planina (Zusammenfassung), Ljubljana 1987; T. Cevc, Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah, v: Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah. Die Sennhütten in den Ostalpen. Zbornik razprav. Referaten-Sammelband, Ljubljana 1995, str. 54-56.

⁵ T. Cevc, omenjena dela.

⁶ T. Cevc, Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütte, str. 131.

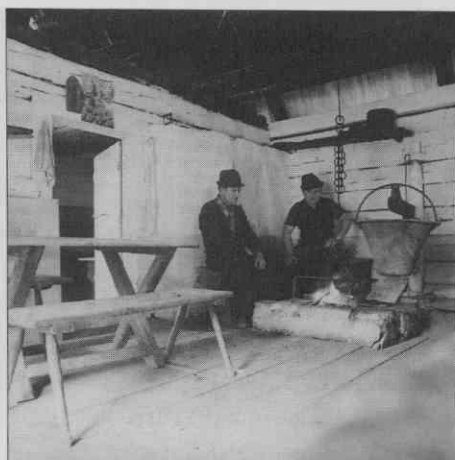
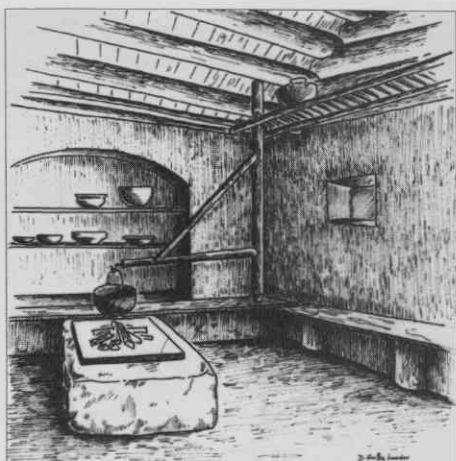
Sl. 4: Odprto ognjišče v Preskarjevi bajti, na trikotni kamniti plošči lonec sirovnik za kuhanje kislega sira (foto J. Kališnik, 1984). ♦ Open fireplace in the Preskar hut, a low and wide pot used to cook sour cheese stands on a triangular stone plate (photo J. Kališnik, 1984). ♦ Foyer ouvert dans le chalet de Preskar; la marmite à fromage sur posée sur la dalle triangulaire (photo J. Kališnik, 1984).

latvice, ob zadnji steni pa je pograd. Čez vse je poveznjena ovalna skodlasta streha, ki jo nosijo kamnite klade, razvrščene v elipsi okoli dimnice. Streha okrog pastirjeve izbe oblikuje lopo z dvema vhodoma, kjer živina v pripeki ali v dežju najde zavetje (sliki 1, 2).

Velikoplaninska bajta je zelo premišljeno oblikovana; namenjena je planinskemu življenju pa varovanju govedi in drobnice. Tesarski in konstrukcijski detajli kažejo dognanost in veliko mero domiselnosti. Skratka, velikoplaninska ovalna bajta je tesarska mojstrovina gorjancev iz Kamniških Alp.⁷⁷

Dodajmo Kopačevemu orisu še nadroben opis ognjišča, katerega tradicionalna lega v pastirski koči je vedno v kotu za vrati. Razmeroma majhno ognjišče je visoko približno pol metra, obsega 120 x 90 cm, obdano pa je na dveh straneh z lesenim oklepom. Iz kamna zloženo ognjišče je zgoraj zravnano v ploščo

7 V. Kopač, Velikoplaninski stan, Planinsko berilo, Ljubljana 1969, str. 210-211.

Sl. 5: Odrpto ognjišče v hišici na senožetni planini Pokrovec (1050 m), nad ognjiščem vratilo - *cgan* (risala Dragica Knific-Lunder). ♦ Open fireplace in the little house on the alpine hay meadow Pokrovec (1050 m), above the fireplace is the swinging arm used to hang a kettle on (drawing Dragica Knific-Lunder). ♦ Foyer ouvert dans le chalet sur la montagne Pokrovec (1050 m) avec le *cgan* au-dessus du foyer (dessin Dragica Knific-Lunder).

Sl. 7: Odrpto ognjišče v pastirski koči v Ukovski planini v Karnijskih Alpah (foto F. Stele, 1980). ♦ Open fireplace in a shepherds' hut in the Ukovski alpine pasture in the Carnic Alps (photo F. Stele, 1980). ♦ Foyer ouvert dans le chalet d'alpage sur la montagne Ukovška planina, dans les Alpes Carniques (photo F. Stele, 1980).

in premazano z ilovico. Steni kota nad ognjiščem sta obzidani s približno 35 cm visokim zidom, nanj je položena trikotna kamnita plošča. V nastali votlini v kotu ognjišča so kurili, ogenj je segreval tudi kamnito ploščo nad njim (slika 3). Ob zmerni toploti so lahko na njej kuhali v loncu kisel sir mohant (slika 4).

Kuhali so v pastirskih kočah na Veliki planini v ponvah, kozicah in železnih loncih. Podobne posode so rabili tudi v kmečkih domovih v okolici Kamnika in drugod na Slovenskem, kjer so kuhali v p e č e h.⁸ Ta podatek je vabljuv, ker nas pripelje do spoznanja, da so kuhali pastirji na Veliki planini tako kot doma, v peči, pred ustjem žrela peči. Velikoplaninsko odrpto ognjišče, pokrito s trioglato kamnitno ploščo, spominja na ustje peči; lahko bi govorili o nekakšnem zametku peči. Po tej posebnosti se velikoplaninsko odrpto ognjišče bistveno razločuje od ognjišč v pastirskih kočah na drugih slovenskih planinah.⁹ Ta so bodisi nizka ali dvignjena, nimajo pa kamnitne votline (sliki 5, 6). Tudi kuhali so na teh ognjiščih drugače. Rabili so kotel, ki je visel na verigi ali na kavlju vratila - *cgana*,¹⁰ ki je bil pribit ob steno pri ognjišču (slika 7). Razločki so očitni. Zdi se, da so razhajanja glede tipologije ognjišč in načina kuhanja utemeljeni v kulturni tradiciji. Po Brunu

⁸ R. Ložar, Kmečki dom in kmečka hiša, Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944, str. 89.

⁹ T. Cevc, Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, Ljubljana 1984, str. 124-127.

¹⁰ V. Novak, Predromanske, romanske in germanske besede v slovenskem gorskem pastirstvu. V: *Linguistica* 15, Ljubljana 1975, str. 105-114.

Schieru naj bi zahodna Evropa pripadala (v zgodnjem srednjem veku?) kulturnemu krogu z odprtim ognjiščem, medtem ko naj bi obvladovala ozemlje Skandinavije, severozahodne in vzhodne Evrope ter vzhodne in zahodne Alpe kultura peči (Kochofen).¹¹ Meja obeh kulturnih območij je potekala stoletja čez slovensko ozemlje: kulturna pokrajina v Julijskih in Karnijskih Alpah je pripadala zahodnemu krogu odprtih ognjišč, medtem ko je ozemlje Kamniško - Savinjskih Alp imelo prehodni značaj z vplivi zahodnega in vzhodnega kulturnega območja, kar lahko ugotovljamo tudi pri velikoplaninskem odprtem ognjišču.

Mikavna kulturna dediščina vzhodnoalpskega ozemlja na kulturnem stičišču je enoprostorna dimnica s prekritim predprostorom - lopo. Za dimnico je značilno, da ima v bivalnem prostoru odprto ognjišče in peč. Kako je prišlo v hiši dimničnega tipa do združitve odprtega ognjišča in peči, ni jasno, zlasti zato, ker še ne vemo, kdaj in kje so najprej začeli uporabljati peč, dasi raziskave kažejo, da je peč nastala v klimatsko neugodnem okolju vzhodne Evrope.¹² Do združitve odprtega ognjišča in peči je prišlo na vzhodnoalpskem ozemlju na vzhodnem Tirolskem, Štajerskem in Koroškem,¹³ kjer so dimnice izpričane že v 16. stoletju.¹⁴ Dimnice so bile uveljavljen stavbni tip tudi na slovenskem ozemlju na Koroškem, Štajerskem, v Prekmurju in v Porabju.¹⁵ Njihova južna in vzhodna meja razširjenosti se delno pokriva z mejami antičnega Norika.¹⁶ Kje tiče vzroki te vzporednosti, ni mogoče pojasniti. Vsekakor je potrebno dodati, da je tudi današnje kamniško ozemlje pripadalo nekdanjemu noriškemu kraljestvu.¹⁷

Spoznanja o dimnicah in njeni razširjenosti na vzhodnoalpskem ozemlju niso nepomembna za osvetlitev zgodovinske podobe velikoplaninskega kombiniranega ognjišča. Opozarjajo nas na podobnost dimničnih ognjišč in pastirskega ognjišča na Veliki planini. Čeprav le-to kaže samo zametke peči, ni mogoče prezreti sorodstva, na primer s starejšimi dimničnimi ognjišči na južnokoroškem ozemlju.¹⁸ Zato bi smeli misliti, da je ovalna pastirska koča na Veliki planini pravzaprav dimnica, ne pa ognjiščnica. Vzporeditev "bajte" z dimnicami se zdi še bolj utemeljena, ker je tudi velikoplaninska arhitektura zrasla v noriškem kulturnozgodovinskem prostoru.

Sklenimo razmišljanja o velikoplaninski bajti in njenem ognjišču s spoznanjem, da je našemu ognjišču dalo značaj prehodno alpsko - panonsko

¹¹ B. Schier, *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*, Göttingen 1966, str. 163 sl.

¹² B. Schier, *ibid.*

¹³ V. Geramb, *Kärntner Rauchstuben*, Carinthia I, 144, 1954, str. 663-732.

¹⁴ O. Moser, *Das Bauernhaus und seine landschaftliche und historische Entwicklung in Kärnten*, Klagenfurt 1974, str. 73.

¹⁵ Novejši pogled na dimnice na Slovenskem dajeta A. Baš - S. Vilfan, *O starejših dimnicah na Slovenskem*, v: *Traditiones* 17, 1988, str. 111-121.

¹⁶ Prim. mejo zarisano na zemljevidu v knjigi G. Alföldy, *Noricum*. London and Boston 1974, str. 414.

¹⁷ S. Gabrovec, *Kamniško ozemlje v prazgodovini*, *Kamniški zbornik* 10, 1965, str. 113.

¹⁸ O. Moser, *Das Bauernhaus*, 1992, str. 75, slika 17.

Sl. 6: Odprto ognjišče v planšarskem stanu v planini Vodični vrh (1470 m) v Julijskih Alpah (foto F. Stele). ♦ Open fireplace in the shepherds' hut on the alpine pasture of Vodični vrh (1470 m) in the Julian Alps (photo F. Stele). ♦ Foyer ouvert dans le chalet d'alpage sur la montagne Vodični vrh (1470 m) dans les Alpes Juliennes (photo F. Stele).

ozemlje, bistvene značilnosti pa sta mu vtisnili kulturi odprtih ognjišč in peči, katerih povezujoči člen je ostalo naše ognjišče do današnjih dni. Odprto pa je vprašanje, kdaj se je to ognjišče izoblikovalo kot zametek peči - v antiki ali pozneje po naselitvi Slovanov v vzhodnih Alpah. Ne samo zaradi bogate stavbne preteklosti, ampak tudi zaradi mikavnih odprtih vprašanj bo velikoplaninska arhitektura tudi v prihodnje privabljala narodopisce vzhodnoalpskih in panonskih dežel.

LITERATURA

112

- ALFÖLDY, G.: Noricum, London and Boston 1974.
- BAŠ, A., VILFAN S.: O starejših dimnicah na Slovenskem, v: Traditiones 17, 1988, str. 111-121.
- BÜNKER, J. R.: Windische Fluren und Bauernhäuser im Gailtal in Kärnten, Mitt. der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Bd. XXXV, Separatabdruck, Wien 1905.
- CEVC, T.: Nastanek in razvoj pastirskega stanu na Veliki planini nad Kamnikom, v: Kamniški zbornik 11, 1967, str. 47-86.
- CEVC, T.: Vorgeschichtliche Deutung der Sennhütte in den Kamniker Alpen, v: Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, str. 125-138.
- CEVC, T.: Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, Ljubljana 1984.
- CEVC, T.: Velika planina : življenje, delo in izročilo pastirjev, Ljubljana 1987.
- CEVC T.: Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah, v: Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah = Die Sennhütten in den Ostalpen. Zbornik razprav = Referaten- Sammelband, Ljubljana 1995, str. 54-56.
- GABROVEC, S.: Kamniško ozemlje v prazgodovini, v: Kamniški zbornik 10, 1965, str. 89-134.
- GERAMB, V.: Kärntner Rauchstuben, v: Carinthia I, 144, 1954, str. 663-732.
- GRAFENAUER, B.: Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes, v: Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, str. 55-86.
- GRAFENAUER, B.: Zgodovina slovenskega naroda, 1. zv., Ljubljana 1978.
- KOPAČ, V.: Velikoplaninski stan, v: Planinsko berilo, Ljubljana 1969, str. 210-211.
- LOŽAR, R.: Prazgodovinske osnove slovenskega narodopisja, v: Etnolog 15, 1944, str. 70-88.
- LOŽAR, R.: Kmečki dom in kmečka hiša, v: Narodopisje Slovencev 1, Ljubljana 1944, str. 62-97.
- MOSER, O.: Das Bauernhaus und seine landschaftliche und historische Entwicklung in Kärnten, Klagenfurt 1974.
- MOSER, O.: Das Bauernhaus und seine landschaftliche und historische Entwicklung in Kärnten, Klagenfurt 1992.
- NOVAK, V.: Predromanske, romanske in germanske besede v slovenskem gorskem pastirstvu, v: Linguistica 15, Ljubljana 1975, str. 105-114.
- RÄNK, G.: Die Bauernhausformen im baltischen Raum, Würzburg 1962.
- SCHIER, B.: Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa, Göttingen 1966.

BESEDA O AVTORJU

Tone Cevc, dr., znanstveni svetnik na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, preučuje stavbarstvo in planšarstvo na Slovenskem. V zadnjih letih se intenzivneje posveča vprašanju zgodovine poselitve planin v Kamniško Savinjskih Alpah. Je avtor več kot 80 razprav in strokovnih prispevkov ter pisec knjig: *Velika planina. Življenje*, delo in izročilo pastirjev, Ljubljana 1972, (1987,1993); *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*, Ljubljana 1984; *Kmečke hiše v Karavankah* (soavtor I. Primožič), Trst, Celovec 1988; *Kmečke hiše v Selah, Sele* 1988; *Das Bauernhaus in den Karawanken* (prevod), Radovljica 1991; *Bohinj in njegove planine. Srečanja s planšarsko kulturo*, Radovljica 1992; *Bohinj und seine Almen* (prevod), Ljubljana 1992; *Slovenski kozolec* (soavtor J. Čop), Žirovnica 1993; *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah* (Arheološke najdbe v planinah 1995 - 1996), Ljubljana 1997.

ABOUT THE AUTHOR

Tone Cevc, Ph. d., is a scientific adviser to the Institute for Slovene ethnology with the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts. He researches architecture and alpine pastures in Slovenia. In recent years he has been intensively engaged in researching the history of the settlement of alpine pastures in the Kamnik and Savinja Alps. He is the author of over 80 treaties and scientific articles and has written several books: *Velika planina. Življenje*, delo in izročilo pastirjev, Ljubljana 1972, (1987,1993); *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*, Ljubljana 1984; *Kmečke hiše v Karavankah* (co-author: I. Primožič), Trst, Celovec 1988; *Kmečke hiše v Selah, Sele* 1988; *Das Bauernhaus in den Karawanken* (translation), Radovljica 1991; *Bohinj in njegove planine. Srečanja s planšarsko kulturo*, Radovljica 1992; *Bohinj und seine Almen* (translation), Ljubljana 1992; *Slovenski kozolec* (co-author: J. Čop), Žirovnica 1993; *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah* (Arheološke najdbe v planinah 1995 - 1996), Ljubljana 1997.

SUMMARY

THE OPEN FIREPLACES OF SHEPHERDS' HUTS IN THE TRANSITIONAL AREA BETWEEN THE ALPS AND THE PANNONIAN PLAIN

When, in the 6th century, the Slavs began to settle the Eastern Alps and the outskirts of the Pannonian Plain, a process started in this precarious transitional area during which the romanised original culture melted with the culture the Slav settlers brought with them in several settlement waves. The perhaps most convincing evidence of a continuity that goes back to ancient times are the alpine pastures and shepherds' huts and shelters which have survived into the present as enticing witnesses to the development of architecture. Though these shepherds' huts were built in the conditions of an alpine environment, it is nevertheless obvious that especially in the early stages of their architectural development they were also influenced by cultures from outside the alpine region. This assumption is supported, among others, by the researchers of the oval shepherds' huts on Velika Planina. The development of these huts has been the subject of

several special studies which, however, failed to investigate in any greater detail the open fireplaces in them. These fireplaces indeed reveal particularities which differentiate them from those in shepherds' huts of the Julian and Carnic Alps and of the Karavanke Mountains.

The oval huts on Velika Planina (1550 m) in the Kamnik-Savinja Alps fascinated researchers in the past because of their unusual oval exterior which encloses a rectangular interior (pictures 1, 2).

114 Analysis of their architectural development suggests that their origin may go back as far as prehistoric times and that the development saw changes of the ground plan and also of the interior. It is a further obvious that the fireplaces in these huts also changed; the oldest ones were perhaps similar to those of the Mediterranean and West European regions, but the present ones must have matured in the particular conditions existing in the transitional region between the Alpine and Pannonian cultural areas.

The relatively small fireplace, located in a corner of the hut, is about half a metre high, covers an area of 120 x 90 centimetres and the two visible sides are enclosed by a wooden frame. The dry-stone masonry of the fireplace is lined with clay and the top is levelled with a stone plate. Above the level of the fireplace the walls of the hut which enclose the remaining two sides of the fireplace are lined with approx. 35 centimetres high stone walls, on top of which a triangular stone plate rests. Thus a cavity is created in the corner of the fireplace and it was used to make fire which heated the stone plate above it (picture 3). The moderate heat it produced was enough to cook sour cheese (*mohant*) on the plate (picture 4).

The shepherds on Velika planina used pans and iron pots to cook, that is the same vessels as on the farms in the environs of Kamnik and elsewhere in Slovenia where people cooked in ovens.

This is quite significant because it tells us that the shepherds of Velika planina cooked in the same way as they did at home - in an oven or, to be exact, in front of the oven's mouth.

This particular form of fireplace on Velika planina differs widely from the fireplaces in shepherds' huts in other Slovene alpine pastures. The latter are either low or raised, but they are without stone-built cavities and a different method of cooking was used on them. A kettle was hung on a chain or on the hook of a swinging arm called "cgana" which was fastened to the wall near the fireplace (pictures 5, 6, 7). It appears that the differences in the typology of fireplaces and in the ways of cooking are based on cultural traditions. According to Bruno Schier West-Europe belonged (in the early Middle Ages) to the cultural area of open fireplaces, while the territory of Scandinavia, North-West and East Europe as well as the Eastern and Western Alps belonged to the oven culture. The border between both cultural areas ran for centuries across Slovene territory: the cultural area of the Julian and Carnic Alps belonged to do western area of open fireplaces, whereas the territory of the Kamnik and Savinja Alps had the

characteristics of a transitional region, influenced both by the western and eastern cultural areas. The open fireplaces of Velika Planina confirm this thesis.

RESUME

LE FOYER OUVERT DANS UN CHALET D'ALPAGE SUR LE TERRITOIRE DE PASSAGE ENTRE LES ALPES ET LA PANONIE

La colonisation des Alpes et des bords de la Panonie par les Slaves, au 6ème siècle, a déclenché sur ce territoire transitoire un processus de fusion entre l'ancienne culture romanisée et la culture des Slaves venus s'y installer par vagues. L'élevage alpin constitue un des phénomènes les plus représentatifs de la continuité antique, comme en témoignent les chalets et les abris d'alpage conservés jusqu'à nos jours. Ils montrent aussi l'évolution de leur construction. Bien que ces chalets soient apparus dans les conditions du monde alpin, l'évolution de leur construction, surtout au début, a été influencée par les cultures extérieures au territoire alpin. Les études sur le chalet d'alpage ovale de Velika planina confirment cette hypothèse; elles étudient son évolution, mais n'examinent pas en détail son foyer ouvert. C'est justement ce foyer qui révèle les particularités prouvant la différence entre les foyers dans les chalets d'alpage des Alpes Juliennes et Carniques et ceux des Karavanke.

115

Le chalet ovale de Velika planina (1550 m), dans les Alpes de Kamnik et de la Savinja, a assez tôt attiré l'attention des chercheurs à cause de sa forme ovale inhabituelle, qui dissimule derrière ses murs une pièce de berger rectangulaire (photos 1, 2). L'analyse concernant l'évolution de sa construction a démontré que son histoire remonte peut-être même à la période préhistorique et que son évolution a été marquée par le changement du plan horizontal et de l'intérieur. Le foyer a vraisemblablement évolué aussi: l'ancien foyer ressemblait probablement à ceux de la Méditerranée et de l'Europe de l'Ouest, tandis que le foyer actuel est apparu dans les conditions propres au territoire où l'espace culturel alpin se confronte à l'espace panonien.

Le foyer est relativement petit, d'une hauteur d'un demi-mètre environ, de dimensions de 120 x 90 cm, et entouré sur les deux côtés par du bois. Il est construit en pierre, son plafond est plat et couvert de glaise. L'angle du mur au-dessus du foyer est enclos par deux murets d'une hauteur de 35 cm, sur lesquels est posée une dalle triangulaire. Dans la cavité ainsi formée dans le coin, on faisait du feu qui chauffait la dalle superposée (photo 3). A température modérée on pouvait y préparer dans un pot un fromage sur, le *mohant* (photo 4).

Dans les chalets de berger à Velika planina, on faisait la cuisine dans des poêles, des casseroles et des marmites de fer. Pareille vaisselle a été également utilisée dans les fermes aux environs de Kamnik, ainsi que dans d'autres endroits

en Slovénie où l'on faisait la cuisine dans des fours. Cette information est précieuse, parce que elle nous apprend que les bergers à Velika planina faisaient la cuisine comme chez eux, c'est-à-dire dans des fours, devant l'ouverture du four. Le foyer ouvert de Velika planina, couvert par une dalle triangulaire, est semblable à l'ouverture du four - on pourrait parler d'une ébauche du four. C'est cette particularité du foyer de Velika planina qui le distingue des autres foyers de chalets de berger se trouvant dans les autres montagnes slovènes: ces derniers sont soit plus bas, soit plus élevés, mais n'ont pas de cavité. La façon même de cuisiner dans ces foyers est différente. Les gens utilisaient un chaudron pendu sur la crémaillère ou un crochet tournant nommé «cgan», cloué sur le mur près du foyer (photos 5, 6, 7). Les différences sont évidentes. Il semble que les divergences quant à la typologie des foyers et aux modes de préparation culinaire dérivent des différentes traditions culturelles. Selon Bruno Schier, l'Europe occidentale devait faire partie (au haut Moyen Age ?) du milieu culturel au foyer ouvert, tandis que la culture du four (Kochofen) dominait le territoire de la Scandinavie, de l'Europe du Nord-ouest et de l'Est et des Alpes de l'Ouest et de l'Est. La frontière entre les deux espaces culturels a traversé, les siècles durant, le territoire slovène: les Alpes Juliennes et Carniques appartenaient au milieu occidental des foyers ouverts, tandis que le territoire des Alpes de Kamnik et de la Savinja représente un lieu de passage, où se croisent les influences des espaces culturels oriental et occidental: le foyer ouvert de Velika planina en témoigne.